

לכבוד משפחת בעלוז

מתן על הפרק

התכנית השש-שנתית המקוונת
ללימוד שבועי של נביאים וכתובים

לעילוי נשמת אבי מורי ארטיגס מאוריצי משה הכהן הכ"מ

מלאכי א' - ב', א-ט

מלאכי הוא הנביא האחרון משלושת נביאי בית שני, ולמעשה חותם את שרשרת הנביאים במקרא. זמנו של מלאכי לא נזכר בפירוש בספרו, אולם מתוך נבואותיו עולה שהוא ניבא לאחר זמנם של חגי וזכריה, כאשר המקדש עומד על תילו, קרוב לזמנם של עזרא ונחמיה. זהותו של מלאכי לא ברורה, לא נזכר שם אביו ואף השם 'מלאכי' יתכן שאינו אלא כינויו כנביא מלאך ה'. בנבואות מלאכי משתקפת המציאות בתקופתו, בה המקדש כבר קיים אולם העבודה בו נזנחת. הייעודים הגדולים לא התממשו, וכבוד המקדש ירד בעיני העם והכהנים. במרכז נבואותיו ניצבים דברי הפולמוס שלו עם הכהנים וביקורתו על יחסם למקדש. בעיה נוספת העולה בנבואות מלאכי היא גירושי הנשים הישראליות ונישואי התערובת, שנזכרת גם בספר עזרא. מושג הברית תופס מקום מרכזי בספר - בין העם לאלהיו, 'ברית הלוי', והברית בין האדם לאשתו.

פרק א'

פרק א' כולל שני נבואות: בנבואה הראשונה [ב-ה] פונה מלאכי אל העם ומדבר על אהבת ה' לישראל מול שנאתו לאדם. זו הנבואה היחידה בספר העוסקת ביחסי ישראל והאומות, שאר הנבואות מופנות לעם ישראל. הנבואה השנייה [ו-יד] מופנית לכהנים ובה ביקורת חריפה על בזיון שם ה' במקדש. שתי הנבואות בנויות כדיאלוגים בעלי סגנון ומבנה דומים: דברי ה' לשומעים, תמיהת השומעים [ואמרתם במה...?] ותשובה מורחבת של ה'.

1.

'אָהֲבָתִי אֶתְכֶם אָמַר ה'' [ב] ספר מלאכי פותח בנבואה לאומית, המתמקדת באהבת ה' לישראל.

א | הנבואה קושרת את היחס הנוכחי לישראל ולאדם אל אבות האומה, ורומזת לסיפור עשיו ויעקב בבראשית. כיצד תורם אזכור זה לעיצוב אופי האהבה בנבואה, וכיצד הוא מהווה מענה לשאלת העם? התייחסו גם להבדל בין אהבת יעקב לאהבת עשיו בבראשית [כ"ה, כח].

ב | מהו הרקע הריאלי לויכוח זה בתקופתו של מלאכי? היזכרו במצבו העגום של העם בתקופת שיבת ציון [חגי א'] וביחס לאדם לאחר החורבן - המתואר בספר עובדיה, בתהלים **קל"ז**, וראו את פירושו של **הרד"ק** לנבואה:

ניהול: ד"ר נאוה כהן | ריכוז: אילנה חדד | כתיבה: דוד סבתו
© כל הזכויות שמורות. מתן על הפרק. מתן ירושלים | טל': 02-5944555

'אע"פ שארצכם היתה שממה גם כן, אתם שבתם אליה והנכם יושבים בה, אבל הם לא ישובו לארצם לעולם, כי לעולם תהיה שממה ולתנות מדבר... כי ברשעת יושביה היא חרבה לעולם כי גדלה רשעתם לפני ה', שבגדו באחיהם בני יעקב... ושמחו בחרבנם ובגלותם... ואתם תאמרו מעל לגבול ישראל: יגדל ה'! תתנו שבח והודאה שאתם בגבולכם יושבים, וגבולם חרב'.

2.

בחלק השני [נ-יז] פונה הנביא אל הכהנים בביקורת חריפה, בנבואה הראשונה הזכר יחס האהבה של ה' לישראל ואילו כעת נזכרים יחסי הכבוד והמורא של הכהנים לה' - שלא נשמרים.

א | מהו תפקיד הקרבנות וממה נובעת חשיבותם על פי דברי מלאכי?

ב | לשונות הביקורת על עבודת המקדש מזכירות את הביקורת של נביאי בית ראשון, אולם תוכן הביקורת שונה לחלוטין: השוו בין עמוס ה', כב וישעיהו א', יא לתוכחתו של מלאכי בפסוקים י, יג. מדוע ה' דוחה את הקורבן בכל אחד מהמקרים? חשבו כיצד משקף הבדל זה את הפער בין בית ראשון לבית שני? היעזרו בדברי **י' קויפמן**: 'לפנים היה הפולחן תופעה עממית וטבעית... מעורה באופן טבעי בכל רשויות חיי העם... הנביאים השתדלו להסביר לו שהמעשים הפולחניים אינם עיקר... בתנאים שלאחר החורבן נעשה הפולחן סימן לנאמנות לאלהים - נאמנות למרות החורבן. השאיפה לכוון את הפולחן ביטאה שאיפה לקדושה, לקרבת אלהים, להיבדל מן האלילות ולקיים את מצוות אלהים'.

פרק ב', א-ט

בחלקו הראשון של פרק ב' באה נבואת תוכחה נוספת של מלאכי אל הכהנים, ובה אזכורים רבים מהתורה המתייחסים לדמות ולתפקיד הלוי והכהן.

3.

בפסוק ב רומז הנביא לתפקיד הכהנים בברכת העם - ברכת הכהנים [במדבר ו', כב-כז], ומהפך את האמור בה. עקבו אחרי הזיקות המהופכות:

- שלוש פעמים לשון 'ארה' במלאכי כנגד שלוש פעמים לשון 'ברך' בברכת כהנים.

- מלאכי פותח ומסיים ב'שימה על לב', כנגד סיומה של ברכת כהנים 'ושמו את שמי'. רמז לברכת כהנים מצוי גם בפסוק ג: 'ונשא אתכם אליו', [ראו התייחסות בביאורי הפסוקים].

חשבו - מהו שורשו של ההיפוך החריף ביחס לברכת כהנים? עיינו גם ברמיזה לברכת כהנים בסוף הנבואה א', ט, ובדקו את הסיבה המובאת שם [חשוב לציין שזמנה של ברכת כהנים במקדש היה לאחר עבודת הקרבנות].

הרחבות ומענה לשאלות "מתן על הפרק" perek.matan@gmail.com

התכנית השש-שנתית המקוונת ללימוד שבועי של נביאים וכתובים

© כל הזכויות שמורות. מתן על הפרק. מתן ירושלים | טל': 02-5944555

4.

בפסוקים ה-ט משרטט מלאכי את הדמות האידיאלית של הלוי והכהן, ומציב אותה כניגוד לדמותם העכשווית של הכהנים שהפרו את הברית.

א | במסגרת מתוארים יחסי הלוי ובריתו עם ה' [ה, 22]. בתווך מפורטים תפקידיו הנובעים מכך: תורה והפצתה לרבים. כיצד הופרו שני אלה בידי הכהנים בזמנו של מלאכי? [ח-ט]

ב | 'ברית הלוי' בנבואת מלאכי רומזת לשתי התייחסויות לברית עם הכהן וללוי בתורה: מלאכי פותח ברמיזה לברית השלום שנכרתה עם פנחס [במדבר כ"היג]. ובהמשך מתייחס לברכת משה ללוי [דברים ל"ג, ח-י]. מהם האירועים היסודיים המכוננים את הבריתות הללו, וכיצד מאופיינת בהם דרכם של הלוי והכהן? שימו לב להדגשת יחסי ה'שלום' בנבואת מלאכי.

הרחבה: מוטבים של נוף וחקלאות מימי שיבת ציון: החקלאות בזמנו של מלאכי | מחבר: יהודה פליקס

בימי חגי זכריה הארץ עומדת בחלקה שוממה; תושבי הארץ רעבים - זורעים הרבה, וקוצרים מעט (חגי א', ה); תקפו עליהם שנות בצורת (שם י-יא); היבול לקה במחלות ובמזיקים (שם ב', יז); ובמקום מטעי פאר עלו מאליהם עצי יער, וחגי מציע לכרות מהם עצים לבניין המקדש (א', ח; ר' להלן דברינו על "צאו ההר"). לאחר השלמת בניין בית המקדש חוזה חגי ימי ברכה ושפע.

ואכן מסתבר שמצבה של החקלאות בארץ השתפר במשך הזמן. לדעתנו משתקף הדבר דווקא בנבואת מלאכי על אדום, שראשיתה **"אהבתי אתכם אמר ה'";** והמשכה **"ואת עשו שנאתי, ואשים את הריו שממה"** הנביא קובע שכל מאמצי בני אדום לשקם את הריסות ארצם לא ישאו פרי, והוא מנבא להם שממת עולם. הרי שמלאכי מעמיד, זה מול זה את אדום העומדת בחורבנה, לעומת ארץ ישראל שחקלאותה משגשגת - באהבת ד' לעמו. אמנם מלאכי רואה בסיפוק את ההתקדמות בארץ, אבל חושש הוא שמא תחזור הקללה שרצצה עליה שנים רבות עקב החטא. הוא מזהיר מפני האסון העלול לבוא על הארץ שכוהניה אינם מכבדים את מקדש ד'. אותם האנשים שתפקידם לברך את העם והארץ, ועם זאת ליהנות מברכת האדמה, עלולים להפוך את הברכה לקללה (ב', ג-ג). המצב המוסרי והדתי בכל שכבות העם הולך ורע. כך המצב ביחסיו אל המקדש, ביחסי איש לאשתו; גזל שכיה, אלמנה, יתום וגר; ומניעת המעשר מן הלוי. וכבר נראית התוצאה: **"במארה אתם נארים"** - תוכפות שנות בצורת ומתרבים פגעי הטבע, במיוחד של הארבה - "האוכל" בלשון מלאכי. ואולם על אף כל אלה רואה הנביא בכך רק אזהרה, ותופעה שתחלוף מהר עם שיפור המצב הדתי והמוסרי, והוא מבטיח: **"אם לא אפתח לכם ארובות השמים, והריקותי לכם ברכה עד בלי די; וגערתי לכם באוכל, ולא ישחית לכם את פרי האדמה, ולא תשכל לכם הגפן בשדה"** (ג', י-יא), הרי שעל אף המפגעים האלה אופטימי מלאכי, והוא מלא תקוות טובות לגבי עתידה של החקלאות בארץ.

הרחבות ומענה לשאלות "מתן על הפרק" perek.matan@gmail.com

התכנית השש-שנתית המקוונת ללימוד שבועי של נביאים וכתובים

© כל הזכויות שמורות. מתן על הפרק. מתן ירושלים | טל': 02-5944555

מלאכי א-ב

ביאורי מילים

פרק א'

- [ד] **כִּי תֹאמַר אָדוֹם רִשְׁשָׁנוּ וְנָשׁוּב וְנִבְנֶה חֲרֻבוֹת:** אף אם אדום תאמר אמנם ארצנו התרוששה ונחרבה, אבל אנו נשוב ונבנה אותה.
- [ה] **מִי גַם בָּכֶם וַיִּסְגֹּר דְלָתַיִם וְלֹא תֹאִירוּ מִזְבְּחֵי הָנֶם:** במצב הנוכחי של עבודת המקדש מוטב שהלויים יסגרו את דלתותיו ולא ידליקו את המנורה, ובכך יפסיקו את עבודתו.
- [יב-יג] **וַיִּבְנוּ נִבְזָה אֲכָלוּ:** הכהנים טוענים ש'ניבו', הקרבנות העולים כביכול למאכל המזבח - בזויים. **וְאִמְרָתֶם הִנֵּה מִתְלַאָּה וְהַפְחַתֶּם אוֹתוֹ אָמַר ה' צָבָאוֹת:** פסוק קשה. יתכן שזהו תיאור של הבהמה המובאת לקרבן למרות שהיא 'לאה' - עייפה וחלושה. בכך ביזו את תפקידם או את ה'.

פרק ב'

- [ב] **וְשַׁלַּחְתִּי בָכֶם אֶת הַמְאָרָה וְאֶרְוִיתִי אֶת בְּרֻכּוֹתֵיכֶם וְגַם אֶרְוִיתִי:** ברכות הכהנים יהפכו לקללה.
- [ג] **הֲנִי גַעַר לָכֶם אֶת הַזֶּרַע:** בגללכם יקולל היבול החקלאי.
- וְזִרְתִּי פָרֶשׁ עַל פְּנֵיכֶם פָּרֶשׁ חֲגִיכֶם וְנָשָׂא אֶתְכֶם אֵלָיו:** במקום לקבל את קרבנות החג ולשאת את פניהם, יפזר ה' את פרשם על פני הכהנים ויבזה אותם - מידה כנגד מידה.

הרחבות ומענה לשאלות "מתן על הפרק" perek.matan@gmail.com

התכנית השש-שנתית המקוונת ללימוד שבועי של נביאים וכתובים
© כל הזכויות שמורות. מתן על הפרק. מתן ירושלים | טל': 02-5944555